

JULIAN KORNHAUSER, OD MITU DO KONKRETU, WYDAWNICTWO LITERACKIE KRAKÓW

Poljski književnik i znanstvenik, predavač Jagiellońskog sveučilišta kakovskog, Julian Kornhauser, objavljuje godine 1978. u knjizi »Od mita do zbilje« niz tekstova, baveći se uglavnom hrvatskom poezijom s početka XX. stoljeća. Kornhauser ne piše sintetičko djelo; razdoblje Hrvatske moderne viđeno je tu kroz vođenje poezijom Milana Begovića, Vladimira Vidrića i A. G. Matoša, tako da prikaz slojeva hrvatskoga modernizma donesen na početku knjige poprima značenje prologa radnji.

S obzirom na karakter časopisa »Radovi«, u ovom će prikazu biti zao-
biđeni artistički i estetički problemi što ih autor analizira, a biti će iznijeta njegova stajališta relevantna povjesničaru pri interpretiranju poezije Hrvatske moderne.

U uvodnome prikazu razdoblja Hrvatske moderne autor konstatira da je prethodna generacija, izuzevši S. S. Kranjčevića, kada u doba zaoštrene političke borbe 70-tih i 80-tih godina prevladava patriotska retoričnost, doprinijela nazadovanju poezije. Iznijevši niz periodizacija hrvatskih povjesničara književnosti, Kornhauser zaključuje kako »...ukoliko za temeljni kriterij uzmemo literarne činjenice, početak Moderne pada godine 1897, t. j., od utemeljenja časopisa „Hrvatska misao“ u Pragu i „Mladosti“ u Beču, do pojave najmlađega pokoljenja...« (18) Pišući o karakterizaciji pokreta Hrvatske moderne što ju je dao Milan Marjanović, autor donosi interesantnu usporedbu Marjanovićeve podjele sa stajalištem Kazimierza Wyke u vezi s analognim razdobljem poljske književnosti.

»Wyka, razrješavajući nimalo laku zadaću, pomaže sebi uvođenjem generacijskoga pojma koji mu omogućuje da razlikuje definiciju Mlade Poljske od definicije modernizma. Mlada Poljska je nadređena definicija koja označava čitavu generacijsku formaciju; modernizam je podređena definicija koja označava smjer unutar pokoljenja, odnosi se prije svega na raniju, pripremnu fazu u stvarateljstvu njegovih predstavnika, povezanu s individualizmom, metafizikom, lirizmom i simbolizmom. (...) Čini se da dvojako poimanje Kazimierza Wyke odgovara Marjanovićevoj podjeli na, s jedne strane, Mladu Hrvatsku, mladu generaciju, ili naprednu omladinu, a s druge strane na Hrvatsku modernu, ili jednostavno Modernu. Naravno, oba se značenja, poljsko i hrvatsko, ne podudaraju. Moderna nije isto, što modernizam u poimanju Wyke.« (16)

Kornhauser ne odvaja književni pokret Moderne od političkoga i društvenoga videći u političkim zbivanjima 1895. godine očitovanje sazrijevanja novoga pokoljenja, a samo relegiranje studenata osuđenih zbog paljenja

mađarske zastave i njihov odlazak na studij pretežno u Beč, Prag i München, smatra bitnim momentom u razvoju hrvatskoga modernizma. (8)

Takovim vrednovanjem značenja prijelaza tih studenata u strane centre, autor ukazuje na odsutnost utjecaja tamošnjih sredina na formiranje njihovih idejnih, političkih i estetičkih stavova. Treba naime upozoriti na Kornhauserovu ocjenu paljenja mađarske zastave kao »još jedan pokušaj uskrisivanja austro-kroatizma«. (8) Bitnu tekovinu literarnoga modernističkoga pokreta vidi on u izvođenju hrvatske književnosti iz regionalizma, u njezinoj europeizaciji. Ocjenjujući pak literarna ostvarenja na prijelomu stoljeća, Kornhauser pronalazi među njima mali broj vrijednih djela. Bilježeći da mnogi hrvatski povjesničari književnosti smatraju evoluciju hrvatske literarne Moderne nedovršenom uslijed »nagle ingerencije političkih tendencija u sferu kulturnoga života...« (20), Kornhauser smatra da »do krize zapravo i nije došlo, jer upravo u posljednjem razdoblju vladavine hrvatskoga modernizma nastadoše najvrijednija djela.« (21) No, tu Kornhauser misli već na Matošev književni opus koji, u ocjeni hrvatskoga modernističkoga pokreta što ju on komentira nije, uslijed Matoševa nesudjelovanja u njemu, uzet u obzir.

Programske zasade hrvatskoga modernističkoga pokreta, preuzete od Nijemaca i Przybyszewskoga, Kornhauser ne vidi realiziranim u djelima njegovih predstavnika sudeći kako je »zapravo program literature koja je nastajala bio u opoziciji spram programa što ga je isticala kritika. Program kritike oslanjao se na kidanje s tradicijom, na izolaciju od postojećih literarnih uzora. Literarni program držao se je dosta grčevito još žive ali »posijedjele« nacionalne i europske sheme.« (35) Primjećujući u pjesništvu Hrvatske moderne često i »ropsko korištenje uzorima zapadnoeuropskoga, posebno romanskoga kulturnoga kruga«, Kornhauser zaključuje da je to ipak »pozitivna pojava kada je riječ o artističkome stavu prema umjetnosti u Hrvatskoj, koja je do toga doba živjela tek tradicijom narodne poezije« (35).

VLADIMIR VIDRIĆ — POETA POLITICUS, naslov je Kornhauserova viđenja Vidrića kao pjesnika i kao sudionika hrvatske prošlosti na prijelomu XIX. u XX. stoljeće. Tražeći razrješenje velikome interesu za Vidrićevo pjesništvo, kao i nerazmjeru između objavljenih djela o njemu i skromnoga, po opsegu, pjesnikova opusa, Kornhauser zaključuje da izvorište tome leži prije svega u svojevrsnoj legendi stvorenoj već za njegova života, a utemeljenoj na pjesnikovim mladenačkim političkim istupima, započetoj znanstvenoj karijeri, kao i društvenome položaju. Time Kornhauser ne konstatira ništa bitno novoga, ali, tražeći odgovor na postavljeno pitanje iznosi mišljenje »da su kritičari poslije mnogo godina dosta stroge interpretacije čitave poezije Hrvatske moderne... počeli na silu tražiti neki autentičan prijedlog kojim bi mogli utemeljiti tezu o značenju pjesništva toga razdoblja za razvoj međuratne poezije«. (93) Izdvojivši Begovića kao dramatičara, Matoša kao »oca suvremene hrvatske kritike«, Domjanića kao pretežno kajkavskoga stvaraoca, Nikolića pak kao suviše sentimentalnog a Nazora kao pisca koji nije utemeljen isključivo u modernizmu (a i uslijed njegove političke aktivnosti poslije II. svjetskog rata), kritičarima je, po Kornhauserovome mišljenju, preostao tako jedino Vidrić, i to kao »simbol ne toliko originalne poezije modernizma, koliko cijeloga života u prvome desetljeću našega stoljeća, u njegovu društveno-političko-kulturnome aspektu.« (93)

Konstatirajući fasciniranost suvremenika Vidrićevom osobnošću i političkom djelatnošću, te pre naglašenu isključivost bavljenja tek »formalnom stranom njegovih pjesama« što ju nalazimo kod kasnijih Vidrićevih kritičara, Kornhauser smatra političku i pjesničku djelatnost njegovu nedjeljivima, videći i u samome izboru tematike njegovih pjesama odraz »iskustava 1895. godine« kada je, noseći sveučilištnu zastavu iz 1845., predvodio studentsku protumađarsku demonstraciju na Trgu bana Jelačića, za boravka cara i kralja Franje Josipa I. u Zagrebu. Prema Kornhauseru, poezija je za Vidrića bila tek »jednom od mnogih mogućnosti spoznavanja svijeta, nikada jedinom i nezamjenjivom.« (94) Autor potom prati Vidrićevo simbolima skriveno doživljavanje suvremene Hrvatske i sebe samoga u njoj.

Često analizirana pjesma »U oblacima«, što se nalazi na početku zbirke što ju je sam autor priredio, sagleđana je u Kornhauserovoj interpretaciji višeslojno: od pjesnikova iznošenja ovisnosti stvaratelja o vanjskim činiteljima, preko sagleđavanja duhovnoga ropstva — relacija Zeus (vlada) — pjesnik (pojedinaac) — do rezignacije nad mladenačkim pokušajima promjene reda stvari. Kornhauser smatra ovu pjesmu ključnom u Vidrićevu djelu, zaključujući da je ona »kratki résumé mladenačke Vidrićeve borbe za političku neodvisnost hrvatskoga naroda.« (96)

Čitajući Vidrića kao političkoga pjesnika, on i česte antičke motive njegovih pjesama tumači na potpuno novi način, iznoseći da se u Vidrićevoj poeziji »lirska akcija odvija u zemljama nekada moćnim i ponosnim na svoju slobodu (isto tako kao i Hrvatska), ali koje u stanovitom vremenu proživljavaju razdoblje zastoja, neslobode ili čak katastrofe.« (100) Time je gotovo čitavi Vidrićev opus viđen kao projekcija Hrvatske u pjesnikovu svijetu simbola.

Dominirajućim motivom Vidrićeve poezije jesu sloboda, i u opreci, ropstvo. U pjesmi »Elij Glauko« Kornhauser se ne zaustavlja na lirskoj noti, već analizira odnos vlasnik-trgovac-ropa, videći i tu alegorijski izneseni položaj Hrvatske između Austrije i Mađarske, zaključujući da pjesma »služeći se elementima tradicionalne pripovijesti, odražava političko raspoloženje mladoga Vidrića koji vidi u mađarskoj supremaciji (Elije Glauko je alegorija austrijske vlasti), uzrok poraza hrvatskoga naroda.« (99) Pa i početni stihovi pjesme »Ex Pannonia« nose u sebi, prema Kornhauseru, sjećanje na 1895. godinu, da bi tadašnji politički poraz bio predočen u slici divne umrle djevojke, robove kćeri. (109) I čini se da je čitavi kasniji Vidrićev život obilježen šesnaestim listopadom devedeset i pete, a pjesma »Adieu«, kojom pjesnik zatvara svoju knjigu pjesama, njegov je duhovni povratak toj prošlosti, danima mladosti. Slijedimo li Kornhauserovu interpretaciju Vidrićeve poezije nećemo moći a ne zapitati se, nije li Vidrić u svojim pjesmama iznosio, ne svoj politički program jer ga je nekako u stvarnosti zagubio — nego prokletstvo duga domovini, rezignaciju nad njom i nad samim sobom. »Vidrić je mislio da će, otkloni li se od svijeta i onih problema što su mu uništili mladost i počne li se samousavršavati, pobjeći od odgovora na davna pitanja. Pitanja su se stalno vraćala, ali Vidrić nije htio, ili nije znao, na njih odgovoriti. Vrludao je, stvarao alegorije, tražio spokoj i smirenje u izmišljenoj stvarnosti. Ali uvijek, svaki put ponovo, vraćala se uporno utvara negdašnje, davne, kraju neprivedene, na pola sustale borbe.« (109/110)

Kornhauserovo viđenje Vidrićeve poezije jest bitnom novinom u nizu ispisanih svezaka o pjesniku, a mogući prigovor interpretaciji saplitati će se o vječitu nemogućnost postavljanja neoborivih i krajnjih argumenata pri tumačenju simbola u pjesništvu.

Stranice posvećene Matošu, HRVATSKI ARHILOH. PUBLICISTIČKA POEZIJA A. G. MATOŠA, odišu istinskim divljenjem njegovu duhu i djelu. Zagovaratelj artizma »Matoš u svojoj poeziji nije potpuno izbjegavao političke aluzije, rado se nadovezujući na situacije u Hrvatskoj — nasljeđujući, u nekim pjesmama, retoričku formu Harambašićevu. Tradicija se pokazala snažnijom. Životno iskustvo nije dozvoljavalo u potpunosti otrgnuti se od stvarnosti. Matoš se nije zavaravao; čista poezija nije mogla sasvim zadovoljiti njegove ambicije kao pisca i građanina. Na kraju je reprezentirao određenu političku liniju.« (116)

Kornhauser komentira Tomićevu podjelu Matoševе poezije i nadopunjuje ju publicističko-programatkim pjesmama koje smatra najoriginalnijim njegovih poetskim ostvarenjem, zaključujući kako je »... parnasovska forma bila tek oruđem u borbi za novi model literature... ali tu nije bilo mjesta za elementarni Matošev temperament. Gubio se je u harmoničnoj formi njegov *autentični, moćni glas*.« (118). (poc. Lj. R.)

Tako nastaju Matoševе publicističke pjesme u kojima on u pjesničkoj formi nastavlja misli svojih feljtona i kritičkih tekstova, gdje se je »pokazao neusporedivim pjesnikom, poetom-kroničarem i izrugivačem ironizatorom i aforistom.« (118) Njegove programatske pjesme bile su novinom u hrvatskome lirskom kazivanju i započele su, mišljenjem Kornhausera, hrvatsku međuratnu avangardu.

Poljski kritičar dijeli Matoševu publicističku poeziju na programatske pjesme o poeziji, pjesme o suvremenome literarnom životu, pjesme običajne (moralne), pjesme političke i pjesme literarne zabave. Pišući o pjesmi »Poeta«, uspoređujući motiv traženja duše, »slijepe i lijepe«, atmosferom Bogovićeve poezije, Kornhauser ukazuje na razliku — Matošev stav jest sumnja »...u sve, osim u jedno: u crkvu«, i odmah zaključuje kako je Matoševa crkva »simbol narodnih ideja. Sloboda ne isključuje kolektivnu istomišljenost... Pjesnik je dakle skeptik što teži slobodi u kojoj ima mjesta zajedničkom doživljaju.« (120/121) Matoševa poema »Mora« inspirirala je Kornhausera na nekoliko ponesenih stranica teksta o toj pjesmi što odražava »oštri, beskompromisni bunt protiv neiskrenosti, filistarstva, gluposti i surovosti hrvatske stvarnosti.« (124) Čitava pjesma jest po Kornhauseru, neke vrsti sna, teškoga, košmarnoga, hrvatskoga sna, ubitačno bilo kojega pojačava njezin snažni, paklenski ritam.

U Matoševim političkim pjesmama Kornhauser vidi nastavljanje na prošlost hrvatskoga naroda; u njima se uvijek uspoređuje »nekadašnja, snažna i ujedinjena Hrvatska (često govori o kraljevstvu) sa suvremenom, slabom i izmučenom.« (128) No, u njegovoj poeziji autor osjeća bunt, poziv na djelatnost; u deprimirajućoj atmosferi suvremenosti on prevladava tugu britkim sarkazmom.

U zaključnoj rečenici svojega vođenja kroz Matoševu publicističku poeziju Kornhauser iznosi kako »bez Matoša i po njemu utrih staza, bez njegova nonkonformizma i odlučne borbe, ne bi bilo Krležе. Stoga bi bilo opravdanije govoriti o Matošu, ne kao o predstavniku modernizma, već kao o preteći avangarde.« (132) (potc., Lj. R.)

A vratimo li se na Kornhauserovo tumačenje izdizanja Vidrića na mjesto prvoga pjesnika Moderne, ovom ocjenom Matoša pjesništva poljski nam kritičar daje vidjeti da, vrednujemo li književnika upravo po značenju njegova djela u razvojnome slijedu jedne književnosti, prvim pjesnikom Hrvatske moderne jest nedvojbeno Matoš.

Kornhauserovo viđenje hrvatske literature na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeća »od mita do zbilje«, nadasve je osebujan prilog vrednovanju, ali i doživljavanju, toga razdoblja.

Ljerka Racko

SVEUČILISTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 16

ZAGREB

1983.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 400 din.

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH-VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

RADOVI 16

Za izdavača
Prof. dr *Josip Adamček*

Lektor
Ivan Tolj

Korektor
Ivan Tolj

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

ANTIĆ mr Ljubomir, Centar za istraživanje migracija, Krčka 1, Zagreb
AVRAMOVSKI dr Živko, Neznanog junaka 21b, Beograd
BOBAN mr Branka, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
BOBAN dr Ljubo, Filozofski fakultet, Zagreb
BRANDT dr Miroslav, Filozofski fakultet, Zagreb
BUDAK mr Neven, Filozofski fakultet, Zagreb
GOLDSTEIN Ivo, Filozofski fakultet, Zagreb
GROSS dr Mirjana, Britanski trg 12, Zagreb
JURIŠIĆ Ivan, Rakusina 21, Zagreb
KORUNIĆ dr Petar, Filozofski fakultet, Zagreb
LUČIĆ dr Josip, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
MIJATOVIĆ Anđelko, P. Togliatija 12, Susjedgrad, Zagreb
MITIĆ dr Ilija, Zavod za povijesne znanosti JAZU, Lapadska obala 6, Dubrovnik
OČAK dr Ivan, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr Drago, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
PERIĆ dr Ivo, Zavod za povijesne znanosti JAZU, Lapadska obala 6, Dubrovnik
RACKO Ljerka, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
SUPPAN dr Arnold, Sveučilište, Beč
ŠIMIĆ Lovorka, Krajiška 40, Zagreb